

Віктор ГОРОДОВЕНКО,
голова Апеляційного суду Запорізької області,
доктор юридичних наук

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД

Вельмишановні колеги судді, вельмишановні іноземні гості та експерти, шановні запрошені!

Ключовим завданням правової політики України на сучасному етапі розвитку є пошук шляхів підвищення ефективності правосуддя з метою забезпечення справедливого судочинства як невід'ємного явища правової дійсності цивілізованих держав та основи вітчизняної юриспруденції.

В Україні право на справедливий судовий розгляд дістає втілення у чинному законодавстві про судоустрій та процесуальному законодавстві. Так, за ст. 7 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» справедливий та неупереджений розгляд справ у розумні строки, встановлені законом, є складовою права на судовий захист.

Досягнення справедливості є також завданням кримінального судочинства: воно має забезпечити, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Справедливий закон є втіленням ідеї рівної для всіх свободи – робити все, що не обмежує свободи інших і не завдає шкоди, а також те, що не заборонене законом. Ідея справедливості реалізується насамперед через нормативне закріплення права на справедливий судовий розгляд. Це право встановлене як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Відповідно до природно-правового підходу до праворозуміння право і справедливість є однопорядковими категоріями – право дорівнює справедливості. Зважаючи на близькість понять «право» і «правосуддя», у процесі розгляду судової справи мають місце пошуки права, а результат цього розгляду втілюється у конкретному рішенні суду. При цьому відповідно до чинного законодавства суду надані всі необхідні повноваження приймати рішення на підставі принципу верховенства права: можливість застосування аналогії права і закону; пряме застосування належним чином ратифікованих Україною міжнародних договорів, у тому числі рішень Європейського суду з прав людини; визнання пріоритетності прав і свобод особи; повноваження зі скасування неправомірних актів органів законодавчої і виконавчої влади, надані Конституційному Суду України та адміністративним судам.

Ідеї справедливості дістали суттєвий розвиток у практиці Конституційного Суду України. В Рішенні від 30 січня 2003 р. № 3-рп/2003 у справі про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора Суд зазначив, що «правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення у правах». У Рішенні від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004 у справі про призначення судом більш м'якого покарання Конституційний Суд вказав, що справедливість є однією з основних засад права, вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права. У сфері реалізації права справедливість дістає вияв, зокрема, у рівності всіх перед законом, відповідності злочину і покарання, цілях законодавця і засобах, що обираються для їх досягнення. Отже, правові позиції Конституційного Суду України ще раз підтверджують важливість дослідження концепції справедливості в судочинстві.

Критерії справедливості напрацьовані багаторічною практикою Європейського суду з прав людини. Пункт 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. встановлює, що кожна людина при визначенні її громадянських прав та обов'язків або при висуненні проти неї будь-якого кримінального обвинувачення має право на справедливий і відкритий розгляд упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, створеним згідно із законом. Європейський суд з прав людини виділяє такі групи критеріїв, за якими він оцінює справедливість конкретного судового розгляду: органічні, інституціональні, процесуальні та спеціальні.

До першої групи належать критерії, що забезпечують ефективне користування цим правом і його реалізацію (доступ до правосуддя й виконання судових рішень). Друга група охоплює критерії, яким повинна відповідати як судова система держави в цілому, так і кожен національний судовий орган окремо (незалежний, неупереджений, створений на підставі закону).

У своїй праці «Забута свобода. Принципи кримінального права в європейській дискусії про безпеку» професор університету імені Гете Петер-Алексіс Альбрехт, інтерпретуючи зміст принципу «суддя, призначений відповідно до закону», зазначає, що судді, призначені відповідно до закону, та незалежні судді є поняттями нероздільними. Розвиваючи цю ідею, далі він наголошує, що незалежність третьої влади – це несуча колона всіх вільних правопорядків у Європі.

Процесуальні складові права на справедливий судовий розгляд забезпечують реальну участь особи або її представника в розгляді справи, змагальність процесу, рівність сторін на всіх стадіях судового розгляду й розумні його строки. До спеціальних Європейський суд з прав людини відносить додаткові гарантії, передбачені пунктами 2 і 3 ст. 6 Конвенції, що забезпечують дотримання універсальних вимог справедливого правосуддя з урахуванням особливостей кримінального процесу.

Серед інститутів демократичної держави правосуддя відіграє центральну роль, оскільки саме воно є гарантією і водночас механізмом захисту всіх інших інститутів. Виходячи з цього, завдання держави полягає в забезпеченні особам, які звертаються за судовим захистом, максимуму гарантій, що стосуються організації та здійснення правосуддя. Так, згідно з вимогами ч. 1 ст. 22

Кримінального процесуального кодексу (КПК) України кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності, що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, захист прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими цим Кодексом. Суд згідно з вимогами ч. 6 ст. 22 КПК України, зберігаючи об'єктивність та неупередженість, створює необхідні умови для реалізації позиції сторони у справі та виконання її процесуальних обов'язків.

У судовому розгляді суд з'ясовує всі обставини справи, встановлені під час кримінального провадження, та перевіряє їх доказами. Оцінка суддею доказів є ядром концепції незалежності суддів. Чинний кримінальний процесуальний закон не передбачає звернення до суду із вимогою про встановлення фактів, що відповідають дійсності, тобто істини матеріальної. Тому, на мій погляд, саме вимога справедливості важлива у кримінальному провадженні для забезпечення правосудності судового рішення, його законності, обґрунтованості і вмотивованості, як про це йдеться у ст. 370 КПК України. Законодавець називає саме ці 3 ознаки, наявність сукупності яких є обов'язковою для судового рішення. Законним відповідно до цієї статті визнається рішення, ухвалене компетентним судом згідно з нормами матеріального права з дотриманням вимог щодо кримінального провадження, передбачених КПК України. Обґрунтованим є рішення, ухвалене судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом відповідно до ст. 94 КПК України. Вмотивованим є рішення, в якому наведені належні й достатні мотиви та підстави його ухвалення.

Крім того, у кримінальному судочинстві досить гострою є проблема реалізації правозахисного потенціалу судів. Справедливість судової влади оцінюється громадськістю насамперед через сприйняття вироків у кримінальних справах, особливо в резонансних випадках. Не можна не відзначити, що відображення змісту судових рішень в суспільній свідомості є суб'єктивним, оскільки залежить від багатьох особистих чинників, зумовлюється як рівнем освіти, матеріальним становищем певної особи, так і її соціальним статусом. Істотне значення має і персональне ставлення до певної кримінальної справи: якщо особа є потерпілою від злочину, її сприйняття обумовлюється насамперед тією шкодою, яка завдана їй злочином, а якщо йдеться про пересічного громадянина, який є стороннім спостерігачем, його оцінка буде більш нейтральною, вираженою.

Громадська оцінка справедливості як окремого судового рішення, так і дій судової влади у цілому може бути досить суб'єктивною. Однак вона зовсім не свідчить про незаконність дій суду в конкретній справі, а іноді така оцінка підтверджується і змістом самого рішення.

Отже, право на справедливий судовий розгляд є одним із базових основ міжнародних відносин і реалізується у численних міжнародних угодах. У контексті вищенаведених обставин не викликає сумніву, що реалізація в Україні права на справедливий суд є безумовною вимогою до органів судової влади, котру вони повинні реалізовувати з урахуванням практики Європейського суду з прав людини і власного потенціалу.

Дякую за увагу.